

ЧИ ЗАЛЕЖАТЬ ЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ ВІД ЗДАТНОСТІ ДО РОЗПІЗНАВАННЯ ЕТИЧНИХ ДИЛЕМ?

DO ETHICAL BELIEFS OF CONSULTING PSYCHOLOGISTS DEPEND ON THE ABILITY TO RECOGNIZE ETHICAL DILEMMAS?

У статті йдеться про етичний вимір професії психолога-консультанта з наголосом на проблемі етичних дилем у професійній практиці. Описані результати емпіричного дослідження уявлень психологів-консультантів про етичні засади професії, а також їх здатності до розпізнавання ситуацій етичних дилем у професійній практиці, а саме усвідомлення фахівцем присутності етичного чинника в запропонованій ситуації. Для дослідження етичних уявлень психологів-консультантів використовувалася авторська анкета, яка поєднувала 21 закриті і 2 відкриті запитання, а для оцінки здатності до розпізнавання етичних дилем у взаємодії із клієнтом – метод постановки етичних дилем. Дилеми, які використовувалися в дослідженні, відповідають таким ознакам, як безумовна альтернативність обставин і необхідність негайного ухвалення рішення. У дослідженні взяли участь 103 особи-психотерапевти, які практикують, і психологи-консультанти, а також студенти даного напрямку.

Результати дослідження показали, що особистий етичний вимір психологів-консультантів має різноспрямовану структуру. Деякі аспекти їхніх етичних уявлень узгоджені та послідовні, кореспондують з відповідними принципами етичних кодексів, проте здатність до розпізнавання ситуацій етичних дилем виявилася низькою. Це може вказувати на деяку формальність етичних уявлень спеціалістів. Окрім того, дослідження вказало на відмінності між тими етичними нормами, які декларуються психологами-консультантами, та реальною професійною поведінкою в цій галузі. Оскільки результати цього дослідження стосуються ситуацій, коли можливість впливати на клієнта є високою, а професійна та соціальна відповідальність – мінімальною, коли потенційне етичне порушення не несе правових наслідків, то це засвідчує необхідність посилення уваги до етичних аспектів у професії психолога-консультанта.

Ключові слова: безпека клієнта, психологічне консультування, етичні цінності, етичні дилеми, професійна етика психолога.

The article discusses the ethical dimension of the profession of a psychologist-consultant, with an emphasis on the problem of ethical dilemmas in professional practice. This article describes the results of an empirical study that aimed to investigate psychologists-consultants' perceptions of ethical principles in their profession and their ability to recognize ethical dilemmas in their work, specifically the awareness by the professional of the presence of an ethical factor in the proposed situation. To study the ethical perceptions of psychologists-consultants, a questionnaire was used, which combined 21 closed and 2 open-ended questions. Additionally, the ethical dilemma setting method was used to assess their ability to recognize ethical dilemmas in interaction with clients. The dilemmas used in the study corresponded to such characteristics as unconditional alternative circumstances and the need for immediate decision-making. The study involved 103 individuals – practicing psychotherapists and psychologists-consultants, as well as students of this field.

The results of the study showed that the personal ethical dimension of psychologists-consultants has a diverse structure. Some aspects of their ethical perceptions are consistent and coherent, corresponding to the relevant principles of ethical codes, but their ability to recognize ethical dilemmas was found to be low. This may indicate some formality in the ethical perceptions of specialists. In addition, the study indicated differences between the ethical norms declared by psychologists-consultants and their actual professional behavior in this field. Since the results of this study relate to situations where the possibility of influencing the client is high and professional and social responsibility is minimal, and where potential ethical violations do not carry legal consequences, this underscores the need to pay increased attention to ethical aspects in the profession of a psychologist-consultant.

Key words: client's safety, psychological counseling, ethical values, ethical dilemma, professional ethics of psychologists.

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.31>

Збродько Т.І.

аспірантка лабораторії соціальної психології особистості
Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України

Вступ. Драматичні події, які переживає Україна, збільшують кількість людей, які потребують психологічної допомоги. Через те, що психологічна практика антропоцентрична, ефективність такої допомоги залежить не тільки від досвіду роботи спеціаліста та його навичок. Украй важливою в цій діяльності є етичний складник, комплекс орієнтирів або критеріїв, за допомогою яких спеціаліст має можливість розпізнавати моральні колізії, свідомо робити професійні вибори та нести персональну відповідальність за наслідки.

Етичні феномени традиційно належать до предметного поля філософії, а у професійне поле психології цей компонент входить під впливом суспільної моралі та залежить від практики фахівців. Етичні міркування, на відміну від наукових знань і навичок, формуються оціночними судженнями й у професію приходять сформовані безпосередньою оцінкою практичних дій на базі накопиченого досвіду роботи із клієнтами.

У сфері допоміжних професій, до якої належить і психологія, професійна етика зазвичай називається деонтологією, вченням про

обов'язок, і її цілями є: гарантія статусу професії, доказ її соціальної значущості, підтримка єднання членів професійних співтовариств і вироблення спільних стандартів їх діяльності. У консультативній практиці психолога етика виконує дуже важливу функцію забезпечення клієнта та захисту його автономії.

Постановка проблеми. У психології здебільшого досліджується моральна самосвідомість особистості й існує досить мало досліджень, що розкривають характеристики етичного поля у психологічному консультуванні та присвячених вивченню психологічного виміру ситуації етичної дилеми, зокрема й феномену сприйняття даної ситуації.

Етичний вимір консультаційної взаємодії та ціннісно-смыслову сферу психологів-консультантів досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як М.Б. Айві, О.Ф. Бондаренко, В.Й. Бочелюк, Н.М. Булатевич, Дж. Бьюдженталь, Ф.Є. Василюк, С. Гледдінг, В.В. Горбунова, М. Готліб (M. Gottlieb), В.Дж. Ервін (W.J. Erwin), В.В. Зарицька, К.С. Кітчнер (K.S. Kitchener), А.С. Колай (A.S. Kolay), Р. Кочюнас, Г. Ліндсей (G. Lindsay), С.І. Мангейм (C.I. Mannheim), Р. Мей, К. Поуп (K. Pope), М. Сансіліо (M. Sancilio), К.Д. Свакон (C.D. Swahcon), Д. Сміт (D. Smith), А. Тьелтвейт (A. Tjeltveit), С. Фіппс-Йонас (S. Phipps-Yonas), Т.М. Яблонська, І. Ялом та інші. Більшість авторів констатують центральну значущість етики в особистому та професійному рості психолога-консультанта. Специфічні умови взаємодії із клієнтом у багатьох роботах характеризуються великою роллю особистої відповідальності фахівців.

Етичний кодекс має на меті створення етичного середовища в найбільш загальному сенсі, окрім того, у нашій державі відсутній ефективний механізм забезпечення етичного режиму. Але навіть у ситуації коли етичний кодекс буде максимально детальним і наближеним до практики, а всі психологи будуть сумлінно дотримуватися його принципів, цього буде не досить, щоб ухвалити рішення в ситуаціях етичних дилем [1; 2]. Етична дилема являє собою ситуацію морального вибору, вихід із якої передбачає лише два несумісні рішення, причому ці обидва рішення не є ідеальними з морального погляду [3]. Кодекс добре структурований, але в разі зіткнення з етичною дилемою, коли через її природу мораль не є очевидною, він не дає можливості спеціалісту ухвалити осмислене рішення.

До виникнення дилеми призводить те, що процеси ухвалення рішень у практиці психологічної допомоги опосередковані та детерміновані складною системою соціальних зв'язків, адже ізольованих взаємин «психолог – клієнт» не існує. На цю діаду здійснюють вплив і інші особи: колеги, безпосередній керівник (пра-

цедавець або замовник), супервізор та інші люди, зокрема і близькі родичі клієнта, ті, хто має вплив на нього, або ті, хто залежать від його дій. Саме із цієї причини психолог, який ухвалює рішення, не може керуватися лише власною мораллю або потребами клієнта, він має спиратися також на вимоги професійної етики, законодавчі норми, зважати на загальнолюдські цінності, брати до уваги суспільну думку. Окрім вищенаведеного, іноді також необхідно враховувати філософію організації-роботодавця та свої посадові обов'язки.

Низкою західних авторів були запропоновані деонтологічні моделі ухвалення рішень психологом-консультантом у складних етичних ситуаціях. Деякі із цих алгоритмів побудовані на чіткому дотриманні нормативів, які закріплені в кодексах і посібниках, з аналізом конкретних випадків з опорою на особисту етичну систему й інтуїцію, експертну допомогу професійної спільноти. Існують також інтегративні моделі, які охоплюють усебічний аналіз ситуації з позицій професійної та суспільних етичних систем, законодавства та громадянської відповідальності [4–8].

Можна виділили такі чинники, які впливають на процес ухвалення рішення психологом у складній етичній ситуації: усвідомлення присутності етичного чинника, соціальний і культурний вплив, звички, емоції, інтуїція, ідентичність, моральність і характер, полімотивованість і суперечність мотивів, попередні рішення, управлінські й організаційні навички, які необхідні для реалізації рішень [9]. Бувають випадки, коли спеціаліст працює або перебуває в етично складній і неоднозначній ситуації та не усвідомлює цього, не сприймає дану ситуацію таким чином. Ситуація набуває деякого сенсу для людини залежно від налаштувань її етичної системи, її ціннісних пріоритетів і світогляду. Саме це і визначає сприйняття дійсності людиною, які смисли вкладаються в подію, саме це і стимулює її моральний вибір. Етично складна ситуація означає насамперед деякий стан, тобто значущість ситуації для особистості та її невіддільність від неї, її потреб і емоцій тощо. Етично складною ситуація стає тоді, коли вона особистісно відображена, що вказує на певну пристрастність і потенційну деяку неточність. Отже, етична дилема – це передусім феномен суб'єктивного сприйняття, та сама ситуація може бути для одного спеціаліста етичною дилемою, а для іншого – ні. Зв'язок здатності виявлення моральної проблеми зі ступенем важливості моральних проблем у свідомості особистості загалом представлений у низці зарубіжних досліджень [10–12].

У західних країнах дослідження моральної сенситивності як здатності до розпізнавання моральних проблем проводяться в таких сферах, як бізнес, наука, ЗМІ, медицина, соціальна

та психологічна допомога (К. Баттерфілд, М. Бебеа, М. Брабек, В. Ервін, Х. Кларкеберн, Р. Лінд, Дж. Рест, Т. Садлер, Дж. Спаркс, С. Хант, П. Хеберт). Більшість із цих досліджень мають прикладний характер і спрямовані на перевірку освітніх програм розвитку моральної сенситивності фахівців.

Отже, під час консультаційного процесу запобігти етичному порушенню, розпізнати етичну дилему та зробити професійний етичний вибір може тільки сам психолог-консультант. І наша реальність така, що спеціаліст часто ухвалює рішення самостійно, спираючись лише на свій досвід, інтуїцію та моральні уподобання. Тому нами було заплановане дослідження етичних уявлень психологів-консультантів та їхньої здатності до розпізнавання етичних дилем.

Завданнями статті є дослідження уявлень психологів-консультантів про етичні аспекти професійної діяльності, а також їхньої здатності до розпізнавання етичних дилем, а саме усвідомлення фахівцем присутності етичного чинника в запропонованій ситуації.

Методи та методики дослідження. Для емпіричного вивчення особистих уявлень психологів-консультантів про етичні аспекти психологічного консультування використовувалася авторська анкета, яка поєднувала 21 закрите (з можливістю мультिवаріантної відповіді в деяких випадках) і 2 відкриті запитання. Також нами був використаний метод постановки етичних дилем для оцінки здатності психолога-консультанта до розпізнавання етичних дилем у взаємодії із клієнтом. У цілях дослідження був використаний набір вербальних завдань. Дилеми, які використовувалися в опитувальнику, належать до типу ситуацій «консультант – клієнт» і, згідно з оцінкою експертів, відповідають таким ознакам, як безумовна альтернативність обставин (будь-яке рішення буде мати негативні наслідки для однієї із залучених сторін) і необхідність негайного ухвалення рішення (це рішення неможливо відкласти на невизначений строк чи зайняти позицію бездіяльності).

Результати та дискусії. У дослідженні, яке проходило протягом весни 2021 р., взяли участь 103 особи – психотерапевти, які практикують, і психологи-консультанти, а також студенти, які навчаються за даним напрямом: 87 жінок (84,5%), 13 чоловіків (12,6%) і 3 особи іншого ґендеру (2,9%) віком від 20 до 58 років ($M = 36$, $SD = 8,26$). Оскільки етичний складник роботи психолога-консультанта напряму не пов'язаний із професійним стажем, досвід спеціалістів не є для нас значущим критерієм у даному дослідженні. Визначальним критерієм для вибірки була професійна діяльність у сфері психологічного консультування або навчання за даним напрямом. Частотний роз-

поділ за статусом у професії виглядає так: 53 студенти (51,5%), 48 терапевтів (46,6%) і 2 супервізорів (1,9%). Як методи обробки й інтерпретації результатів були використані традиційні математико-статистичні методи.

Подані результати свідчать про те, що більшість опитаних психологів вивчали етику психологічного консультування в межах післявишівської професійної підготовки (64,07%) і вишівської освіти (62,14%), а 47,57% вивчали самостійно. І тільки 1,94% респондентів відповіли, що не вивчали етику психологічного консультування взагалі. Отже, більшість досліджуваних психологів мали уявлення про професійну етику, були ознайомлені з основними етичними принципами або принаймні мали можливість самостійно вивчити дану тему.

Більшість опитаних психологів знають «організації, які регулюють професійну етичну діяльність психологів» (83,5%); 56,3% знають «порядок звернення до цих організацій» і 15,5% психологів мають «досвід взаємодії із цими організаціями».

69,9% опитаним психологам відомі випадки порушення професійної етики колегами, що є важливим показником, оскільки конфлікт між етичними системами ментальної структури, а саме нормами, закріпленими в кодексах, і етичними нормами референтної соціальної групи буде впливати на стійкість і визначеність принципів етичної моделі спеціаліста, яку він приймає на свідомому рівні.

На відкрите запитання «Які випадки порушення професійної етики вашими колегами Вам відомі?» найбільш частою була відповідь про порушення конфіденційності (12) та подвійні відносини, коли терапевт мав відносини сексуального характеру із клієнтом (5), дружив із клієнтом (4), був для клієнта тренером у навчальному проекті (2). Менш згадуваними були такі порушення: сексизм, упереджене ставлення до клієнта та психологічне насильство, «відсутність необхідних знань у галузі пропедевтики психіатрії», «використання клієнта у власних інтересах» (зокрема, «фінансова експлуатація»), порушення кордонів терапевтом, «неконтрольовані емоційні афекти терапевта», «підроблені документи та дипломи», «призначення лікарських препаратів психологом», «використання псевдонаукових методик». Наші результати узгоджуються з попередніми опитуваннями членів таких зарубіжних професійних товариств, як Європейська федерація психологічних асоціацій (EFPA), Американська психологічна асоціація (APA), Британське психологічне товариство (BPS), де основними проблемами професійної практики були названі порушення принципу конфіденційності та різні варіації ролевих конфліктів [13; 14].

Опитані психологи найчастіше дізнаються про факти порушення професійної етики з неформального спілкування з колегами (71,84%), засобів масової інформації та інтернету (51,46%), в освітньому процесі (41,75%) та в супервізорських групах (19,42%). Менш популярними відповідями були: від клієнтів та від супервізантів.

Більшість психологів стикалися з етичними дилемами у своїй практиці (57,3%). На відкрите запитання «З якими етичними дилемами Ви стикалися у своїй практиці?» найбільш частими були відповіді про необхідність порушення конфіденційності (у зв'язку з фізичним насиллям стосовно третіх осіб, зокрема й дітей; питання конфіденційності терапії з підлітком), перехрещення контекстів і подарунки від клієнта. Менш згадуваними були такі етичні дилеми: консультування друзів і знайомих, консультування клієнтів, які перебувають у близьких стосунках один з одним, неформальне спілкування із клієнтом і взаємодія з ним у соціальних мережах, порушення етичних норм колегою. Досліджувані психологи також повідомили, що у своїй практиці стикалися з такими проблемними ситуаціями, коли їм була потрібна допомога клієнта, і коли клієнт просив їх «прокоментувати лікування інших спеціалістів». Опитані замислювалися над питаннями: чи можна зв'язатися із клієнтом після завершення терапії, щоб дізнатися, як у нього справи; чи можна писати статті в соцмережах на матеріалах сесії із клієнтом без опису його ситуації; чи можна просити клієнта взяти участь у дослідженні, яке проводиться у власних інтересах?

У вирішенні етичних дилем опитані психологи спираються на «положення етичних кодексів, ухвалених у професійних співтовариствах» (88,35%), супервізію випадків (79,61%), інтуїцію та власну рефлексію (56,31%), спільне обговорення ситуацій із колегами (45,63%) та вивчення різних джерел інформації (література, інтернет-ресурси) (37,86%).

62,2% опитаних психологів вважають, що вступати у зв'язок сексуального характеру із клієнтом після закінчення терапії неприпустимо в будь-якому разі, а 38,8% відповіли, що це можливо після того, як сплинув деякий час, і лише 1 людина вважає, що можна відразу після закінчення терапії. Більшість респондентів (98,1%) упевнені, що вступ у зв'язок сексуального характеру із клієнтом може завдати шкоди клієнтові; 96,1% опитаних вважають, що це може зашкодити репутації професії психотерапевта. З огляду на це важливо підкреслити той факт, що саме подвійні відносини є наріжним каменем для професійної етики. Морально-етична тематика у психотерапії привернула до себе увагу саме завдяки тому, що відомо багато випадків сексуальних зловживань щодо пацієнток і пацієнтів під час терапії.

61,2% досліджуваних психологів вважають, що терапевт має більше впливу в терапевтичній взаємодії, а 35,9%, що вплив розподілений рівномірно між терапевтом і клієнтом. 68,9% опитаних вважають, що вплив на клієнта та конфлікт інтересів продовжує зберігатися після припинення професійних відносин. Важливо підкреслити той факт, що європейський метакодекс вказує на те, що у професійних відносинах завжди існує нерівний розподіл впливу з перевагою на боці психолога, причиною чому є нерівність у знаннях і сама можливість впливати як така. На психотерапевтів накладається зобов'язання не використовувати професійні взаємини в особистих, релігійних, політичних та інших ідеологічних інтересах. Зазначається, що конфлікт інтересів і вплив на клієнта продовжують зберігатися після закінчення професійних відносин [15].

45,6% опитаних вважають неприпустимим для терапевта також бути викладачем/тренером для свого клієнта, а 41,7% вважають, що це припустимо в окремих випадках. Більшість опитаних вважають, що для психотерапевта припустимо в окремих випадках приймати подарунки від клієнта (65%). Варто зазначити, що в європейському метакодексі зазначається обов'язок терапевта уникати подвійних відносин, які скорочують професійну дистанцію між психологом і клієнтом і можуть призвести до конфлікту інтересів і експлуатації клієнта.

65% досліджуваних психологів вважають, що психотерапевти несуть професійну відповідальність перед суспільством, у якому вони живуть. 76,7% відповіли, що знають права й обов'язки психотерапевта. Більшість опитаних (80,6%) вважають, що лише Етичного кодексу не досить для того, щоб практика була етичною.

Найбільш небезпечним психологи вважають порушення таких правил: порушення конфіденційності (85,44%), романтичні стосунки із клієнтами (79,61%), неповідомлення про загрозу суїциду або насильства щодо іншої людини (76,70%), консультування родичів, близьких людей і колег по роботі (подвійні відносини) (53,40%), відносини бартеру із клієнтом (45,63%), відсутність супервізії (43,69%), зневага до соціокультурних особливостей клієнта (34,95%), незнання етичних кодексів професійних співтовариств, до яких психолог належить (33,01%), перенесення сесій за настроєм (23,30%), запізнення на сесію та порушення «терапевтичної рамки» психологом-консультантом (9,71%).

52,4% опитаних вважають, що обов'язок психотерапевта бути чесним у спілкуванні із клієнтом залежить від ситуації, а 41,7% вважають, що це є обов'язком психотерапевта незалежно від ситуації.

Якщо б досліджуваним довелось обирати між двома альтернативами «Шукати найкраще рішення для клієнта» або «Діяти так, щоб уникнути порушення Етичного кодексу», то більшість обрала б першу альтернативу (69,9%). Цікаво зазначити, що Ван Гус і Л. Парадайз виділили стадії внутрішньої аргументації психологів-консультантів залежно від їхнього досвіду (логіка даних шаблів відповідає рівням розвитку моральної свідомості Л. Колберга) [4]: початківці, які перебувають на першій стадії аргументації, в ухваленні рішень орієнтуються на уникнення покарань, їх основним критерієм оцінки правильності власного вибору є зовнішньо декларовані стандарти, а основною мотивацією є страх покарань за неетичну поведінку; на більш високій стадії аргументації поведінка спеціаліста набуває індивідуальної орієнтації, коли пріоритет віддається потребам клієнтів.

Досліджувані вважають, що у процесі психотерапії можливе завдання шкоди конкретному клієнтові (93,20%), професійному співтовариству (39,81%), соціуму загалом (17,48%), а 4% вважають, що завдання шкоди неможливе. Серед інших відповідей на це питання були такі: «терапевт може опинитися в ролі постраждалого»; «оцінка шкоди у процесі терапії суб'єктивна»; «завдання шкоди сім'ям

терапевтичної діади»; «за використання навичок терапії діапазон впливу, а тобто і шкоди, величезний – політика, ЗМІ, охорона здоров'я, виховання дітей».

Варто зазначити, що зазвичай немає тотожності між моральними цінностями особистості, що декларуються, і цінностями, які регулюють її поведінку в реальних життєвих ситуаціях. До цього додається ще проблема соціальної бажаності відповідей респондента, що є особливо актуальним саме для моральної теми. З огляду на вищенаведене будь-яке спеціально організоване дослідження на такій виборці, як психологи, може мати цілу низку серйозних системних похибок, які здатні спотворити результати та не показувати, як саме етичні цінності реалізуються в конкретній ситуації вибору. Тому це дослідження було доповнено методом етичних дилем, адже здатність розпізнавати етичну дилему й етичне поле ситуації передбачає інтеріоризовану цінність професійної етики.

Досліджуваним був запропонований перелік етичних дилем – ситуацій, у яких психолог-консультант стикається із двома можливостями, вибір однієї з них порушує набір одних моральних приписів, а вибір другої порушує інший. Дані ситуації були представлені респондентам не як етичні дилеми, а як

Таблиця 1

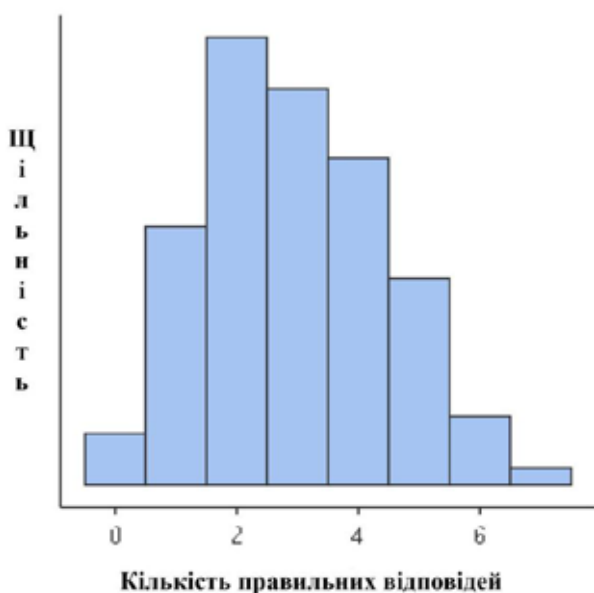
Частотний розподіл відповідей на ситуації етичних дилем

Етичні дилеми	Так		Ні		Не знаю	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Психотерапевт дізналася, що її клієнт, з яким вона працює 3 роки, почав зустрічатися з її кращою подругою.	67	65	33	32	3	3
На консультації у психотерапевта неповнолітня дівчина поділилася, що зробила аборт без відома своїх прийомних батьків. Дівчина мотивувала своє рішення переконанням щодо відсутності можливості підтримки з боку батьків.	24	23	72	70	7	7
Клієнт «стукає» до психотерапевта у друзі на фейсбуці. Психотерапевт начебто особливо жодної особистої інформації в мережу і не викладає, але все ж таки якийсь особистісний зріз представлений.	26	25	66	64	11	11
Пізнього вечора психотерапевту зателефонував клієнт. «Прийміть мене терміново, мені погано, інакше я накладу на себе руки».	53	51	14	14	36	35,0
Діагностика особистісних особливостей для профорієнтації показала ознаки психологічної травми у клієнта. Запиту на роботу із травмою немає. Негативні риси особистості (як наслідки травми) заважають досягненню життєвих цілей. Є інтерес до коучингу.	22	21	68	66	13	13
Через кілька консультацій психотерапевт виявив, що клієнт страждає на шизофренію і він нічим не зможе допомогти, але відмовити важко, оскільки він єдиний слухач цієї людини.	55	53	43	42	5	5
Закінчується пізній прийом і клієнт пропонує підвезти психотерапевта хоча б до зупинки. «Давайте я Вас підвезу!».	55	53	39	38	7	7

проблемні ситуації із психологічної практики. Треба було відповісти на питання, чи містить дана ситуація етичну дилему, якщо визначати її як «ситуацію, вирішення якої в будь-якому разі принесе негативні наслідки». Це питання було закритого типу, на нього можна було дати відповіді: «так», «ні», «не знаю».

Отримані нами результати наведені в табл. 1.

Оскільки в дослідженні всі наведені проблемні ситуації є ситуаціями етичних дилем, то тільки відповідь «так» можна вважати правильною, тобто кількість стверджувальних відповідей дорівнює кількості правильних відповідей в одного респондента. Графічний розподіл правильних відповідей наведено на рисунку 1. Так, з даних видно, що досліджені психологи мають нестабільну здатність до розпізнавання етичних дилем.

Рис. 1. Гістограма розподілу правильних відповідей на ситуації етичних дилем

Подані результати можуть вказувати на те, що низький рівень чутливості до ситуацій етичних дилем є наслідком формальних етичних уявлень спеціаліста. Для досліджуваних психологів запропоновані ситуації здебільшого не були етичними дилемами, їхні відповіді не показали усвідомлення досліджуваними сенсу даної ситуації передусім для особистості професіонала, а також для його клієнта.

Висновки. Адресовані спеціалісту етичні вимоги мають забезпечувати ті умови, що є основою ефективної допомоги клієнту, а саме безпеку, довіру та співробітництво, тому нами було проведено дослідження етичних уявлень психологів-консультантів та їхньої здатності до розпізнавання етичних

дилем. Використання традиційних підходів до вивчення моральної регуляції поведінки (тести, метою яких є розкриття ціннісно-сміслової сфери особистості, методи опитування, інтерв'ю тощо) не дають можливість повністю розкрити реально існуючі детермінанти поведінки в етично складних ситуаціях. З огляду на це для даного дослідження, окрім авторської анкети, був використаний метод постановки етичних дилем.

Було встановлено, що особисті етичні уявлення психологів-консультантів мають різноспрямовану структуру. У більшості аспектів вони є досить узгодженими та послідовними, кореспондуються з відповідними положеннями етичних кодексів. Водночас можна відмітити різницю між етичними професійними нормами, що декларуються, і реальною професійною поведінкою спеціалістів, яка виводиться з результату опитування про етичні норми референтної соціальної групи. Також проведене емпіричне дослідження показало нестабільну здатність до розпізнавання етичних дилем, що, можливо, є наслідком формальних етичних уявлень спеціалістів і домінування технічного компоненту у професійному ідеалі. Оскільки здатність виявляти моральну проблему пов'язана зі ступенем значення моральних проблем в уявленні особистості загалом, то можна говорити про деяку дефіцитарність потреби в етичній компетентності в наших респондентів. Важливо також підкреслити той факт, що подані результати стосуються етичного виміру взаємодії психолога-консультанта та клієнта в умовах, коли можливість впливати на клієнта є високою, а професійна та соціальна відповідальність – мінімальною, і потенційне етичне порушення немає жодних правових наслідків.

На наш погляд, подальшою важливою сферою досліджень може стати дослідження, яке направлено на розроблення психодіагностичного інструментарію для діагностики етичної складової частини професійної ідентичності психолога-консультанта.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбунова В.В. Етичні дилеми у практиці психологічної допомоги. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 8. С. 3–5.
2. Климчук В.О. Ціннісні засади побудови системи психологічної етики. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка Академії педагогічних наук України*. 2005. Вип. 26. Т. 2. С. 278–281.
3. McConnell Terrance. Moral Dilemmas (Stanford Encyclopedia of Philosophy/Fall 2018 Edition). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/moral-dilemmas> (дата звернення: 28.03.2022).
4. Gladding S. T. *Counseling: A comprehensive profession*. 7th ed. Upper Saddle River, N. J. : Pearson, 2013.

5. Wallace W.A., Hall D.L. Psychological consultation: Perspectives and applications. Thomson Brooks/Cole Publishing Co., 1996.
6. Scaturro D.J. Clinical dilemmas in psychotherapy: A transtheoretical approach to psychotherapy integration. Washington : American Psychological Association, 2005. DOI: 10.1037/11110-000.
7. Gottlieb M.C. Avoiding exploitive dual relationships: A decision-making model. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*. 1993. Т. 30. № 1. С. 41–48. DOI: 10.1037/0033-3204.30.1.41.
8. Smith D. 10 ways practitioners can avoid frequent ethical pitfalls. *Monitor on Psychology*. 2003. № 34 (1). URL: <https://www.apa.org/monitor/jan03/10ways> (дата звернення: 12.03.2021).
9. Tjeltveit A. Avoiding ethical missteps. *Monitor on Psychology*. 2012. URL: <https://www.apa.org/monitor/2012/04/ce-corner.html> (дата звернення: 28.04.2021).
10. Karcher J.N. Auditors' Ability to Discern the Presence of Ethical Problems. *Journal of Business Ethics*. 1996. Vol. 15. № 10. P. 1033–1050.
11. The perceived importance of an ethical issue as an influence on the ethical decision-making of ad managers / D.P. Robin et al. *Journal of Business Research*. 1996. Vol. 35. № 1. P. 17–28.
12. Sparks J.R., Hunt S.D. Marketing Researcher Ethical Sensitivity: Conceptualization, Measurement, and Exploratory Investigation. *Journal of Marketing*. 1998. Т. 62. № 2. P. 92–109. DOI: 10.1177/002224299806200207.
13. Kolay Akfert S. Ethical Dilemmas Experienced by Psychological Counsellors Working at Different Institutions and their Attitudes and Behaviours as a Response to These Dilemmas. *Educational Sciences: Theory and Practice*. 2012. Vol. 12. № 3. P. 1806–1812.
14. Pope K.S., Vetter V.A. Ethical dilemmas encountered by members of the American Psychological Association: A national survey. *American Psychologist*. 1992. Т. 47. № 3. P. 397–411. DOI: 10.1037/0003-066x.47.3.397.
15. Meta-Code of Ethics. EFPA. URL: <http://ethics.efpa.eu/metaand-model-code/meta-code/> (дата звернення: 23.03.2021).